

Szakmai zárójelentés

Az inkonzisztencia problémája az elméleti nyelvészetben

1. Bevezető megjegyzés

Noha az inkonzisztencia a jelenlegi elméleti nyelvészet legjelentősebb irányzatait mélyen átható, az elméletalkotás minden pontján jelen lévő, a tudományos eredményeket szubsztanciálisan befolyásoló tényező, szerkezetének és funkciójának feltárása megoldatlan probléma. A kutatási terv ezen alapproblémát a (P)(i)-(P)(vi) részproblémákra bontotta, melyekre a projekt a végrehajtás során a munkatervben meghatározott ütemezés szerint adott választ. E válaszok általánosításaként jutott el az alapprobléma egy átfogó, a jelenlegi elméleti nyelvészet domináns vonulatait adekvátan jellemző megoldásához. Az alábbiakban áttekintjük a munkatervben felsorolt részfeladatok végrehajtását, majd levonjuk az általános következtetéseket.

2. A munkaterv végrehajtása¹

1. részfeladat: A p-modellt kifejítő monográfia lezárása

A jelen kutatás tudományódszertani keretét a Kertész András és Rákosi Csilla által kidolgozott p-modell nyújtja. A projekt egyik legfontosabb eredménye az, hogy a p-modell monografikus kifejtése *Data and evidence in linguistics: A plausible argumentation model* címmel 2012-ben megjelent a *Cambridge University Press*-nél. A könyv a nyelvészet tudományelméletére vonatkozó szakirodalom kritikájából kiindulva felvázolja a p-modellt, mely a nyelvészeti elméletalkotás egy lehetséges új tudományódszertana. Középpontjában az adatok és a hipotézisek közötti ellentmondások fellépésének és feloldásának a plauzibilis érvelés mechanizmusára épülő folyamata áll.

2. és 3. részfeladat: Esettanulmányok az inkonzisztencia szerepéről a Kormányzás- és Kötés Elméletében és a Minimalista Programban (= (P)(i) megoldása)

Ahhoz, hogy az inkonzisztenciának a generatív nyelvészetben betöltött szerepét megvizsgálhassuk, át kellett tekintenünk a generatív nyelvészet tudománytörténetét. Ennek során két okból is szükségessé vált a tervezettnél átfogóbb historiográfiai kutatások végrehajtása. Egyrészt azért, mert Chomsky az 1970-es évek végétől a generatív nyelvészet minden későbbi verziójában következetesen kiáll a „Galilei stílusú tudomány” és ezen belül „az episztemológiai tolerancia” elve (azaz az adatok és a hipotézisek közötti ellentmondások provizórikus elfogadása) mellett, miközben a grammatika több más elve és felépítése is folyamatosan változott. Másrészt pedig azért, mert a Galilei stílusú tudomány és vele együtt az episztemológiai tolerancia elve a generatív nyelvészet történetén végighúzó legitimációs stratégiák egyike, mely csak tudománytörténeti perspektívából szemlélve érthető meg. E motiváció alapján Kertész András egy magyar nyelvű tanulmányorozatban, valamint két nemzetközi folyóiratban megjelent tanulmányban rendszerezte és elemezte a generatív nyelvészet historiográfiáját. Arra a következtetésre jutott, hogy a generatív nyelvészet története az ismeretek retrospektív, prizmatikus és ciklikus újraértékelésére épül. Ez összhangban áll a p-modell alaptételével.

E felismerés volt azoknak az esettanulmányoknak a kiindulópontja, amelyek különböző szempontokból, de a p-modell alkalmazásával elemezték az inkonzisztencia szerepét a generatív nyelvészet fejlődésének egyes fázisaiban. Kertész András több tanulmányban (*The 'Galilean style in science' and the inconsistency of linguistic theorising; Inconsistency and the dilemma of intuitionistic research in generative syntax; Az*

¹ Az egyes részfeladatok végrehajtását néhány kiemelt publikáció eredményeinek összefoglalásával szemléltetjük. Bibliográfiai adataikhoz l. a feltöltött publikációs jegyzéket.

episztemológiai tolerancia elve az elméleti nyelvészetben) elemzi a Kormányzás és Kötés Elméletében és a Minimalizmusban fellépő ellentmondások egyes következményeit. Miután különbséget tesz ún. „erős” és „gyenge” inkonzisztencia között, azt a következtetést vonja le, hogy a gyenge inkonzisztencia fellépését kísérő parakonzisztencia fontos eszköze a generatív nyelvészeti problémamegoldásnak. Továbbá kimutatja, hogy az erős inkonzisztencia elkerüléséhez szükséges a különböző adatforrásokban gyökerező, különböző adattípusok integrációja. Ezen integráció megragadására a jelenlegi elméleti nyelvészet tudománymetodológiája alkalmatlan, a p-modell viszont alkalmas.

Kertész András és Rákosi Csilla *Paraconsistency and plausible argumentation in generative syntax: A case study in the philosophy of linguistics* c. tanulmánya egy olyan ellentmondástípussal foglalkozik, amelyet tartósan tolerálunk, mégsem vezet logikai káoszhoz. A szerzők kimutatják, hogy a parakonzisztens logika statikus volta következtében önmagában nem alkalmas az ilyen inkonzisztencia leírására, mivel nem képes megragadni az ellentmondások keletkezésének és feloldásának dinamizmusát. Ezért a plauzibilis érvelés és a parakonzisztens logika eszközeinek együttes alkalmazására tesznek javaslatot, és ily módon modellálják a Kormányzás és Kötés Elméletében fellépő számos ellentmondástípus működését.

4. részfeladat: Esettanulmányok az inkonzisztencia szerepéről az Optimalitáselméletben (= (P)(ii) megoldása)

A munkatervnek megfelelően két esettanulmány (Darai Zsuzsanna & Rákosi Csilla: *Die Behandlung von Inkonsistenz in der Optimalitätstheorie*; Rákosi Csilla: *Data and the resolution of inconsistency in Optimality Theory*) a plauzibilis érvelés p-modelljének eszköztárával elemzi az Optimalitáselmélet inkonzisztencia-kezelési technikáit. Az elemzések konklúziója az, hogy az OT nem hoz új korszakot, radikális váltást a generatív grammatikákhoz képest, mivel az ellentmondásoknak csupán egy jól körülírt körét, a korlátok és az optimális kimeneti forma között fellépő konfliktusokat tolerálja. Az akceptálhatósági ítéletek és a kiértékelő eljárás eredménye közötti konfliktusokat azonban rendszerint a modell módosításával (a feltételezett korlátok körének bővítésével vagy a korláthierarchia módosításával) oldja fel. Mindez azt jelenti, hogy a túlgenerálás problémája itt is megjelenik.

5. részfeladat: Kritikai elemzések a jelenlegi szintaktikai elméletek egymáshoz való viszonyáról Moravcsik (2006) alapján (= (P)(iii) megoldása)

Moravcsiknak a kivételekkel foglalkozó több publikációját is felhasználva Kertész András *Strategien zur Abgrenzung von Konsistenz, Parakonsistenz und Inkonsistenz in deutschen Grammatiken* valamint *Die Parakonsistenz deutscher Grammatiken* c. publikációiban több német grammatikát összevetve amellet érvel, hogy a 'kivételek' vagy gyenge, vagy erős inkonzisztenciaként rekonstruálhatók, és kimutatja azokat a stratégiákat, amelyeket a grammatikák az erős inkonzisztencia elkerülése és a gyenge inkonzisztencia vagy a konzisztencia megtartása érdekében alkalmaznak. E résztémához kapcsolódik Rákosi Csilla *On current views on exceptions in linguistics* c. tanulmánya, melyben azt vizsgálja, hogy milyen átfogó kép rajzolódik ki a szabályoknak ellentmondó 'kivételek' tipizálásáról és kezelésének módjáról a szintaxisban, hol vannak azok a pontok, ahol a nyelvészek önreflexiója kevésnek bizonyul, és egy szisztematikus metaelméleti modell alkalmazása motiválnak tűnik.

6. részfeladat: Esettanulmány a statisztikai szabályszerűségek és az adatok viszonyáról a korpusznyelvészeti metaforakutatás példáján (= (P)(iv) megoldása)

Csatár Péter és Majoros Krisztián *Sejtmetaforák adatolása és vizsgálata* c. tanulmányában német nyelvű egyetemi tankönyvek alapján a modern biológia sejtmetaforáit gyűjtötték össze és értékelték ki statisztikai gyakoriságvizsgálatokat végezve. Kiindulópontjuk az volt, hogy ha

a metaforák valóban a nekik tulajdonított konstitutív szerepet töltik be a tudományos elméletalkotásban, akkor érzékenynek kell lenniük a tudományos paradigmaváltásokra. A genetikai fordulat előtről, valamint a genetikai fordulatot követő időből származó tankönyvek sejtmetaforáit korpuszként használva a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy ezek sokkal inkább kontinuitást mutatnak egymással. Ez pedig arra utal, hogy a tankönyvek metaforarendszerei kevésbé érzékenyek a tudományos paradigmaváltásra. A fellépő ellentmondást a szerzők statisztikai vizsgálataik eredményei alapján úgy oldják fel, hogy csupán egy lényegesen gyengébb állítást tartanak elfogadhatónak, amely szerint a metaforák alapvetően a tudományos ismeretek átadásának kognitív eszközei.

7. részfeladat: Több esettanulmány a különböző adatforrások kombinációjából származó inkonzisztenciáról, különös tekintettel az introspektív és a korpusz adatokra (= (P)(v) megoldása)

Csatár Péter *Data structure in cognitive metaphor research* c. könyve esettanulmányokat tartalmaz, melyek a kognitivisták metaforakutatásban használatos adatgyűjtési módszerek összekapcsolhatóságának kérdését elemzik. A kötet egyik célja az adatgyűjtési eljárások belső ellentmondásainak feltárása, amelyeket az introspektív adatgyűjtés intuitív aspektusai, a korpusznyelvészeti eljárások korlátozott alkalmazhatósága, a kísérleti eljárások megismételhetősége, elméletfüggőségük, valamint a szubjektív tényezők váltanak ki. A tanulmányok másik célja, hogy javaslatot tegyenek az egyes adatgyűjtési és -értékelési eljárások összekapcsolása során felmerülő problémák kiküszöbölésére, vagy legalábbis kezelhetővé tételére.

8. részfeladat: Esettanulmány az egyazon reprezentációs szinten belüli inkonzisztenciáról a német affrikáták elemzéseinek példáján (= (P)(vi) megoldása)

Rákosi Csilla *Inconsistency in two approaches to German affricates* c. tanulmánya a német affrikáták ellentmondásos természetének kétféle megközelítését veti össze. Wurzel eklektikus elméletében megoldhatatlan marad az affrikáták mono- vagy bifonémikusságára vonatkozó probléma, mivel az ellentmondásos információk egyazon reprezentációs szinten maradnak és nem eliminálhatóak. Prinz és Wiese CV-fonológiai keretben kidolgozott javaslata sok szempontból előrelépést jelent, azonban szintén nem nyújtja a probléma megoldását. Ennek oka mindenekelőtt az, hogy a konfliktusban álló információk jelentős része szintén egyazon reprezentációs szinten marad, és a szerzők nem tisztázzák azokat a körülményeket, amelyek fennállása esetén az affrikátajelöltek monopozicionális illetve bipozicionális viselkedése várható.

9. részfeladat: Összegző tanulmány a (P)(i)-(P)(vi) részproblémák megoldásáról és (P) egy lehetséges általánosításának kifejtése, valamint egy nemzetközi kiadóhoz benyújtandó tanulmánykötet szerkesztése

Elkészült a tanulmány *The p-model of data and evidence in linguistics* címmel, és sajtó alatt van az említett tanulmánykötetben, mely *The evidential basis of linguistic argumentation* címmel a Benjamins kiadónál 2014 májusában jelenik meg (vö.: <https://benjamins.com/#catalog/books/slcs.153/main>).

3. A munkaterv kiterjesztése

Az adatok és a hipotézisek közötti ellentmondások vizsgálata során beleütköztünk olyan problémákba is, amelyek nem szerepeltek az eredeti munkatervben, de amelyek szorosan összefüggtek a kutatás alapproblémájával. Ezek közül a legfontosabb a gondolatkísérletek és a valódi kísérletek viszonya, különös tekintettel az e két adatforrásból származó adatokra épülő hipotézisek közötti ellentmondások fellépésére és feloldására. Kertész András és Rákosi

Csilla *Thought experiments and real experiments as converging data sources in pragmatics* valamint Kertész András és Kiefer Ferenc *From thought experiments to real experiments in pragmatics* c. tanulmánya eltérő példákat elemezve a p-modell alkalmazásával azt mutatja be, hogy a valódi kísérletek és a gondolatkísérletek szerkezete hasonló, azonban lényeges különbségek is vannak köztük, s így más-más erősségeik és gyenge pontjaik vannak. Ezért konfliktusaik feloldása és a belőlük származó adatok integrációja jelentősen növelheti a pragmatikai hipotézisek megbízhatóságát.

4. A kutatás központi problémájának megoldása

A részproblémák megoldásának általánosításaként a vizsgált nyelvészeti elméletekben fellépő ellentmondásokat a következőképpen jellemezhetjük:

- (a) Meg kell különböztetni az erős és a gyenge inkonzisztenciát. A vizsgált nyelvészeti elméletekben mindkettő kimutatható.
- (b) A vizsgált nyelvészeti elméletek konstitutív tulajdonsága, hogy a gyenge inkonzisztenciát megengedő, azaz parakonzisztens rendszerek.
- (c) A parakonzisztencia bizonyos típusa konstruktív szerepet játszik az elméletalkotásban, és a problémamegoldás egyik eszköze.
- (d) Ugyanakkor a parakonzisztens logika önmagában nem alkalmas a nyelvészeti elméletekben fellépő ellentmondások megragadására, hanem szükséges a plauzibilis érvelés mechanizmusával való kiegészítése.
- (e) Az inkonzisztencia típusainak elemzéséből többek között arra következtettünk, hogy a nyelvészeti elméletalkotás hatékonyságának javításához nélkülözhetetlen a különböző adattípusok integrációja.
- (f) A különböző adatforrásokból származó adatok, valamint az adatok és a hipotézisek közötti, különböző típusokba tartozó inkonzisztencia fellépése és feloldása, csakúgy, mint a szabályok alóli kivételek kezelése a mindenkori információk retrospektív, ciklikus és prizmatikus újraértékelésére épül.
- (g) A p-modell segítségével lehetővé vált azoknak a fő stratégiáknak a leírása és alkalmazásuk kritériumainak kidolgozása, amelyeken az ellentmondások kezelésmódjai alapulnak.

E felismerések körvonalazzák a nyelvészeti problémamegoldás technikáinak finomítási lehetőségeit, ennek révén pedig az elméletalkotás hatékonyságának javítását. Eredetiek és olyan új összefüggésekre világítanak rá, amelyeket a témával foglalkozó legfrissebb irodalom sem vet fel (vö.: Simon, H.J. & Wiese, H. (eds.): *Expecting the unexpected: Exceptions in grammar*. Berlin & New York: de Gruyter, 2011 valamint l. az ott idézet szakirodalmat).

5. A publikációs vállalások végrehajtása

A téma nemzetközi jelentőségének és a munkatervnek megfelelően legfontosabb eredményeinket olyan szigorúan lektorált, élvonalbali nemzetközi folyóiratokban publikáltuk, mint a *Journal of Language, Logic and Information*, a *Foundations of Science*, a *Language Sciences* és a *Historiographia Linguistica*, valamint olyan kiadók tanulmányköteteiben, mint a *Springer* és a *John Benjamins*. A kutatás tudomány módszertani keretét jelentő p-modellt kifejtő monográfia a *Cambridge University Press*-nél jelent meg, a kutatást záró tanulmánykötet pedig a *John Benjamins* kiadónál publikáljuk. Ezzel párhuzamosan a hazai szakmai közvélemény tájékoztatására az eredmények egy részét magyar nyelvű publikációkban is ismertettük (a *Magyar Nyelvben* és tanulmánykötetekben).

Terven felül született meg Csatár Péter *Data structure in cognitive metaphor research* c. könyve, mely sajtó alatt van a Peter Lang kiadónál. Szintén terven felül elkészült Kertész András és Rákosi Csilla *Inconsistency in linguistic theorising* című új monográfiájának kézírata, mely a jelen kutatás eredményeit összegezve, szisztematizálva és további témakörökkel kiegészítve a nyelvészeti elméletekben fellépő inkonzisztencia komplex tipológiáját, valamint kezelésének módszertanát nyújtja. A könyvet (a jelen projekt nyilvántartási számának feltüntetésével) vezető nemzetközi kiadónál kívánjuk publikálni.